

Kütahya Mevlevihanesi'nde Musiki ve Mevlevi Ayininin Sembolik Deęeri

Mustafa Hakan Alvan *

Kütahya Mevlevihanesi'nde Musiki

Mevlevi musikisi, dinî musikimiz içinde çok özgün ve önemli bir yeri doldururken mevlevihaneler bu kültürün icrasına hizmet etmiş önemli mekânlardır. Kütahya Mevlevihanesi de bu sahada aynı vaziyeyi üstlenerek birçok sanatkâr ve bestekârı musiki tarihimize kazandırmıştır.

Kütahyalı Sahîh Ahmed Dede'nin yazmış olduğu *Mecmuatü't Tevârihi'l Mevleviyye* isimli eserinde Seyyid Ömer Dede'nin Hicri 1151 Miladi 1738 yılında Köprüviran'ın Kükürtlü köyünde yapılan bir düğününe davet edilenler arasındaki musikişinasları şöyle kaydettiği anlatılır: “Pirlioęlu İmam Ahmed Efendi'nin küçük hemşiresi Hatice Hatun'un nikâhında Kütahya Mevlevihanesi neyzenbaşısı Terzi Derviş Ali, Kudümzen Tıraşzade Derviş Hasan, Derviş Ukkaş Seyyid Mehmed Ali Dede ve küçüğü Kalender Derviş İbrahim ve Küçük Derviş Mustafa ile dokuz adet Mevlevi neyzen ve kudümzeni ile mezkûr köyden gelin getirmişlerdi¹.”

Defter-i Dervişân'da da Kütahya Mevlevihanesi musikişinaslarına dair kayıtlar mevcuttur. Bu eserde Neyzen Kütahyalı Mevlevi Mehmet Dede'den “Kütahya Mevlevihanesinde neyzenbaşısıdır” diye bahsedilirken kendisinin h.1220'de (m.1805) vefat ettiği kaydedilmiştir².

Kütahya Mevlevihanesinde yetişen Ebubekir Dede'nin Kütahya'dan 1705'te İstanbul'a Yenikapı Mevlevihanesi şeyhliğine tayininin sonra (1746) onun neslinden gelen birçok musikişinas, Türk mu-

* TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Tarihî Türk Müzięi Topluluęu Sanatçısı, Bes-tekâr, Neyzen, neyzenalvan@g.mail.com

¹ Sahîh Ahmed Dede, *Mecmuatü't Tevârihi'l Mevleviyye*, Haz. Cem Zorlu, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), s. 330.

² Nasır Abdülbakî Dede, *Defter-i Dervişân*, (v.23a), Haz. Bayram Ali Kaya, Sezai Küçük, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayını, 2011), s. 101.

sikisine hizmet etmiştir. Yenikapı Mevlevihanesinde 30 yıl postnişin hizmeti gören Ebubekir Dede, Kutbun-Nayi Osman Dede'nin oğlu Abdalbaki Sırrî Dede'nin kızı Saide Hanım'la evlenmiş ve bu evlilikten Ali Nutkî, Abdalbaki Nasır ve Abdurrahim Künhî isimlerinde üç oğlu dünyaya gelmiştir. Bu zatlar, klasik musikimizin en güzide eserlerini veren büyük bestekârları yetiştirmiştir.

Büyük oğlu Ali Nutkî Dede'nin (ö.1804) musiki tarihimizdeki en önemli bestesi Şevkutarab Ayinidir. Kendisi dervişi ve talebesi Hammamîzade İsmail Dede'yi yetiştirerek Türk musikisine büyük bir deha kazandırmıştır.

Ebubekir Dede'nin ortanca oğlu Abdalbâkî Nasır Dede (ö.1821) ise *Tekîk-u Tahkîk* adını verdiği eserinde 136 makam ve 21 usulü tanıtırken *Tahrîriye* isimli eserinde ise kendisinin icad ettiği nota sistemini açıklamıştır. Bunlar Dilâvîz, Ruhfezâ, Gülrûh, Dildâr ve Hîsar-Kürdîdir. Ayrıca “Şîrin” ismini verdiği bir usul tertip etmiştir. Bestelemiş olduğu Acembuselik Ayin-i şerifi müzikalite açısından çok mükemmel bir eserdir.

Ebubekir Dede'nin üçüncü oğlu Abdurrahim Künhî Dede'dir (ö.1831). Genç yaşta Hicaz Mevlevi ayinini besteleyen Abdurrahim Künhî Dede Musâhîp Ahmet Ağa, Derviş Mehmet gibi bestekârların yetişmesini sağlamıştır. Musiki bilgisindeki üstünlüğü dolayısıyla “Devrinin Farabî-i sanîsi” diye meşhur olmuştur.

Kütahya Mevlevihanesinin son neyzenbaşısı Saatçi Mustafa Dede'dir. Ressam Ahmet Yakuboğlu “Rengârenk Kütahya” adlı eserinde ondan şöyle bahsetmektedir. “Kendisi muvakkithane denilen o zamanki rasathane hükmünde olan saat ayarlama yerinde saat imal ederdi. Bu saatler camilerde son yıllara kadar çalışmıştı. Atatürk'ün sağlığında Ankara'da açılan, El Sanatları Sergisine ahşap kısmı ve takvimine varıncaya kadar her şeyi ile Mustafa Efendi'nin elinden çıkma bir duvar saatini gönderir. Atatürk'ün takdirini kazanır. Sergiden kendisine bir altın madalya ve takdirname gönderilir. Altın madalyanın takdimi için Halkevi'nde yapılan törende o devirdeki saz arkadaşları ile bir konser vermiş o heyetin içinde kendisi ney ile iştirak etmiş ve ayrıca taksim lütfetmişti. Mustafa Efendi esasen kuvvetli, mahir bir neyzendi aynı zamanda.” Saatçi Mustafa Efendi yaptığı besteleri ile de dikkat çeken bir değerdi. “İntizâr-ı makdeminle nevbahar eyler hulûl” sözleriyle başlayan Aksak Usûlündeki Hisarbuselik şarkısı T.R.T. Repertuarı 6712 noda kaydolmuştur. 1938 yılında ve-

fat etmiştir³.

Mevlevi Ayini:

Mevlevi dergâhlarında ayin vakit namazının camilerdeki gibi kılınmasıyla başlar. Daha sonra Mesnevihan ayine katılacak zevata Mesnevi'den bazı beyitleri şerh eder. Semazenler ve mutribân (müziyenler) ayindeki kendi yerlerini alırlar. Şeyh efendinin meydana girip postuna oturmasından sonra naathan Hz. Mevlânâ'nın Hz. Peygamber'i metheden bir şiiri irticalen makamlı bir şekilde okur İtrî, Rast Naatını besteledikten sonra ise irticalen okuma yerini bahsi geçen esere bırakmıştır.

Naattan sonra kudümün birkaç vuruşu, varlık âleminin vücuda gelişinin sebebi olan "Kün (Ol)" emrinin sembolüdür. Daha sonra başlayan ney taksimi ise İsrail'in Sûr'a üfleyişiyle ölümlerin yeniden dirilişini anlatır. Ney taksiminden sonra başlayan peşrevde şeyh efendinin önderliğinde semazenler sema edilecek meydanı üç kez dolaşırlar. Dolaşılan meydan kainatın sembolüdür. Birinci tur ilme'l-yakîn, ikinci tur ayne'l-yakîn, üçüncü tur Hakke'l-yakîn mertebelerini ifade eder. Daha sonra dört bölümden oluşan Besteli Mevlevi Ayini icra edilir. Bu eserin bölüm aralarında semazenler semaya ara verirler ve tekrar başlarlar. Bu eserin ilk bölümü şeriatı, ikinci bölümü tarikatı, üçüncü bölümü hakikati, dördüncü bölümü marifeti temsil eder. Bu bölümlere Selam adı verilir. I.Selam'ın müzikal yapısı orta bir tempodadır. Bu İslami kuralların herkesin fitratına uygunluğunu temsil eder. II. Selam'ın ritmik yapısı ise ağır tempodadır. Bu ise tarikat müessesesinin herkesin kaldırabileceği kolaylıkta olmadığını temsil eder. III. Selam, şeriat ve tarikatı yaşayan dervişteki manevi açılımların getirdiği vecd hâlinin gereği çok hızlı tempodadır. IV. Selam ise III. Selam'da yakalanan vecd hâlinde kalmadan tekrar temkine dönmeyi yani şeriat ve tarikatı bir arada yaşamayı sembolize eder. IV. Selam'dan sonra gelen son peşrev ve yürük semai bölümü ise çok hızlı bir tempodadır. Bu da artık dervişin cennete dahil olma hâlini anlatan bir müzikal yapıdır. "İman edip doğru ve yararlı iş yapanlar bir mutluluk, esenlik bahçesinde (güzel sadâlar, nağmelerle) ağır-lanacaklardır." (Rum Suresi/15) ayeti de yaşanan bu hâlin bir delili kabul edilir.

³ Mehmet Nuri Uygun, "Kütahya Mevlevihânesi'nin Musiki Tarihimize Etkile-ri", (02 Temmuz 2009), (http://akademik.semazen.net/article_detail.php?id=528)

ERGUN ÇELEBİ VE KÜTAHYA MEVLEVİLİĞİ

Mevlevi Ayini “Doğu da, batı da Allâh'ındır. Nereye dönerseniz Allâh'ın yüzü (zâtı) oradadır. Şüphesiz Allâh'(ın rahmeti ve ni'meti) boldur. O (her şeyi) bilendir.” (Bakara suresi/115) ayetinin okunmasından sonra yapılan dua (gülbank) ile sona erer.